

A lélek élete

Az elmélkedő lélektan, amely a kísérletező lélektan megbízható eredményeinek figyelembe vételével iparkodik a léleknek, mint szerves és szervezett Egésznek megértésére, nemcsak rohamos léptekkel foglal el mind nagyobb és nagyobb területeket, hanem — s ez életrealitását bizonyítja — az elért eredményeket már a szellemi tudományok is hálás szívvel fogadják el és értékesítik. A lélek tevékenységeit a lélek sodrába állva a lélek jelentéséből szeretné megérteni. Erre két út nyílik meg előtte. Az egyik az ismeretelmélet, a másik a metafizika útja. Ha az első úton halad, akkor magának az ismeretnek feltételeit kell alkalmaznia a lélek megértésére is és úgy kell tekintenie a lelket, amint az nekünk az ismeret tükrében megjelenik. A második úton járva, a lélek úgy jelenik meg, mint önálló, substantiális létező, amelyet mint tőlünk független valóságot kell felfognunk. Aki a második úton jár, az akarva-akaratlan kénytelen a lélek fogalmából kiindulni, hogy ennek a kimondott vagy csak gondolt fogalomnak segítségével értse meg a lélek minden megnyilvánulását. Az első úton, az ismeretelmélet útján haladó kutató ezzel szemben az Énből indul ki, az öntudatból, amely megismerésünknek minden mozzanatát kíséri s azt lehetővé teszi. A lelket csak az értheti meg, aki előtt az öntudat jelentése és fontossága teljesen világosan áll.

Itt nem lehet tüzetesen foglalkoznunk az a kérdéssel, vajjon a két út közül melyik vezet el a kívánt célhoz. Ha ezt akarnók tenni, kénytelenek lennénk előbb az ismeretelmélet és a metafizika álláspontjait közelebbről szemügyre venni s a kettő között a határvonalakat szigorúan megvonni. Ez a munka azonban nem ide tartozik. Mi csak a lélek életének főbb mozzanatait akarjuk feltárni, amint ez az élet a francia filozófia egyik legkiválóbb alakjának, *Delacroix*-nak felfogásában megjelenik.*

Delacroix lélektani fejtegetéseinek tisztasága, elemzéseinek finomága, megállapításainak határozottsága, felfogásának nemessége, amelyekkel nyelvének bősége és gazdagsága párosul, egészen kiváltságos helyzetet teremtettek számára a francia lélektan és bölcsélet irodalmában. Legújabb lélektani művében a lelki élet megnyilatkozásának nagy formáit veszi szemügyre és megrajzolja az ember értelmi és szellemi életének azokat az egyetemes kereteit, amelyekben az emberi lélek bámulatos élete lefolyik és megvalósul. Az egész munkában sehol semmi népszerűsködés vagy zsurnáлизmus és mégis megérti minden művelt

* *Les grandes Formes de la vie mentale*. Paris. 1934.

ember, aki szívesen merül el egy tapasztalt vezető mellett a lélek mélységeiben. Megértheti mindenki Delacroix minden fejtegetését s talán éppen ezért sokat tanulhat belőle az is, aki a lélektan területén már régóta otthonos. A mű tiszta tudomány és tiszta filozófia, amelyben a felfogás mélységével a kifejezés határozottsága párosul.

A mű kiindulási pontját az a tétel képezi, hogy bizonyos tekintetben az öntudat az első reálitás és az első tény. Minden csak őbenne és általa létezik. Nélküle semmi sem létezhetik. Ezért lehetetlen is az öntudat meghatározása. Mindent az öntudat fejleszt ki és mindennek ő a feltétele. Az ismerés éppen szíve és középpontja a létnek. Ebből természetesen következik az, hogy minden réalista metafizika lehetetlen. Semmi sem bír létezéssel, amit az emberi abstractio terem. Nincs semmi, amiből az öntudatot levezetni lehetne s innen származik az objektivizmus minden gyengesége. Az objektivizmus azt véli u. i., hogy az öntudatot valamely létezőből lehet levezetni.

Ha már most az öntudatot közelebbről vesszük szemügyre, azt fogjuk észrevenni, hogy az egyesít és szembehelyez két korrelatív adottságot: a Világot és az Ént. Az öntudatban, mint szellemi egységben éppen ennek a kettőnek egysége állítatik. Felületes pillantás előtt úgy jelenik meg az öntudat, mintha egy csomó benyomásnak megindítója, szükségletek, jóllét, rosszullét pusztá játéka lenne. Mélyebb tekintet előtt azonban csupa történet és tökéletes mű, végzet és kaland. Minden külön öntudatot — úgymond Delacroix — a Világegyetem öntudata fejt ki: az egyes öntudat csak akkor veszi észre magát, ha már előbb észrevette a Világegyetemet. Mert minden egyes személy sorsa az egyetemes okiság és célrairányulás mozzanata, s formája is csak egyike azoknak a formáknak, amelyek őt körülveszik. Ezért a „Minden“ és a „Valaki“ is egymásraviszonyuló fogalmak. Minden öntudat a Világ középpontja és a Világ töredéke. Az öntudat, mint minden létezés előfeltétele, feltételezi a létezők összességét, a dolgok és az öntudatok egyetemet. Az öntudaton, ezen a kis átvilágított filmen, átlátszik a személyiség minden mélysége és a Világ ijesztő nagysága, a dolgok virtuálitása és a szellem mérhetetlensége.

Az öntudat vagy a világ felé fordul, vagy magára hajlik vissza. A cselekvés világa és az ismeret világa. Ahol öntudat van, ott van tevékenység, mert az öntudat nem tükör, hanem csupa aktivitás: tevékeny és produktív. Az öntudat kezdődő organizáció, választás és szabadság. Ott szunnyad a növényi világ lomhaságában, ahol nincs spontán mozgás, és felébred a mozgással, a veszéllyel, a kalandokkal. Ez az öntudat fejezi ki az Inteligenciát, amely nem más, mint az ítélőerő, invenció. Amily mér-

tékben nő az organizmus és komplikálódik a milió, oly mértékben nő az öntudat is az agyvelő architektúrájával és a tevékenység erejével együtt. Tehát éppenséggel nem csak amolyan epifenomén az öntudat: nem más tevékenységek eredője, hanem maga az őstevékenység. Az öntudat maga az organizáció. Igaza van Leibniznak: az orgánizmus a maga percepcióit és tevékenységeit organizáló öntudat műve. Mint az élet, az öntudat is csupa tevékenység.

A cselekvés is gondolat. Az öntudat ítél. Az öntudat megjelenik az ítélet és az érték, még előbb a kín és az élv, valamint az érzékelés formáiban. Az érzés is tulajdonképpen ítéletek kimondását jelenti.

Bármily szerény legyen is az öntudat a maga megjelenésének kezdetén és bármily szerény legyen is az ítélet aktusa, mégis csak az öntudat és az ő ítélete tartja fenn a tárgyak és dolgok roppant világát. Tiszta érzéklet nincs. Ezért kár arról is beszélni, hogy az érzéklet irracionális. S még ha irracionális lenne is, mégsem lehetne tagadnunk, hogy minden érzékletet csak azon viszonyok burkában lehet elfogadnunk, amely viszonyok minden érzékletet észszerűen konstituálnak. Maga a megélt érzéklet csak csupasz anyag, amelyet határozott egységgé alakít az öntudat ítélete. Az észrevétel minden formájáról is el lehet mondani azt, amit a melódiáról: nincs izolált hang, mert minden hang egy sonoris világba van ágyazva s egyetlen hangban benne van minden hangra való utalás. Egy melódiát észrevenni nem egyébb, mint viszonyok egész rendszerét szerkeszteni, nem pedig izolált hangokat hallani.

Ha az így felfogott öntudat az aktivitás kifejezője, akkor a tudattalan nem lehet más, mint lappangó aktivitás. A tudattalan a ki nem fejezett aktuálitás kifejezése. Amiként azonban az álmot életünk integráns részévé az ébrenlét teszi, úgy a tudattalan a tudat által jut kifejezésre. A virtuális öntudat körébe tartozik mindaz, amit szokásnak szoktunk nevezni. A szokás célravezető eszközök zárt rendszere, amely potenciális energiát halmoz fel, hogy azt alkalomadtán aktív erővé változtassa. Ezért a szokás konzerváló hatalom, mert egyúttal ő ver útát a benne felhalmozott energia részére is.

Az öntudat fogalmából nyer azután a lelki élet minden mozzanata megvilágítást. Ez az öntudat teszi lehetővé azt, hogy mi éljük a magunk életét anélkül, hogy ezt tudnók, de időnként reáfigyelünk erre az élő multra: emlékezünk. Az emlékezésnek hát történeti funkciója van az öntudat és a lélek életében s lépésről lépésre követi az öntudat fejlődését s oscillációját. Ezért felejteni = önmagunkat elfelejteni.

Az öntudat természete vet világot arra a tényre is, hogy

munkánkat abban hagyva gyakran ez a munka tovább folyik bennünk, de nélkülünk, azaz öntudatunk tevékenysége nélkül. Ilyenkor ismét felvéve a munkát, azt észleljük, hogy az abban hagyott munka valósággal tovább haladt a mi tudatunk nélkül. Delacroix e tény magyarázatánál készséggel ismeri el, hogy ilyen esetekben a munka félbeszakításával sok gátló körülmény, — hiányos percepció, rossz asszociáció — is megszűnik, ami által a lélek szabaddá lesz. Ámde azt sem lehet tagadni, hogy e látszólagos nyugalom idején a munka valósággal mégis csak tovább folyik, még pedig a tudattalan érzés formájában. Ez a tény nem is olyan meglepő, ha figyelemmel vagyunk arra a megállapításra, hogy az öntudat szüntelen tevékenység és teremtés. Ez a teremtő hatalom jelentkezik egyébiránt abban a váratlan rendkívüliségben, amely az ihletést oly elhatározóan jellemzi. Van bennünk bizonylyan egy teremtő, kezdeményező hatalom, természetadta zseniálitás, amely a rendes magatartás folyamatát megszakíthatja: rendkívüli feleletadás a feltett kérdésekre. Itt a legteljesebb világossággal nyilatkozik meg a szellem teremtő ereje. Mert minden kérdésünkre csak a szellem adhat feleletet, ha már felérkezett a feleletadás magaslatára.

Ha a tudattalan természetét ekként értelmezzük, akkor valójában nem is egyéb, mint az öntudatra való tehetetlenség: a tudattalan az öntudat limitációja önmaga által. De továbbá: a tudattalan a tevékenység megmaradása a mechanizmus formája alatt. Vagy ahogyan Delacroix finom szellemességgel mondja: az a gondolat, amely nem gondolja magát, lehetővé tesz és előkészít egy gondolatot, amely gondolja magát. És végül: a tudattalan a mult megmaradása a jelenben.

Mindezekből teljes világosság esik ismét az öntudat titkos mélységeire. Az öntudat az önmegvalósulás legmagasabb foka. Benne az ember legyőzi és felülmulja a világot. Az öntudatban kifejlik a világ és az öntudatban benne van a világ. A tudomány maga is, amely úgy látszik első pillanatra, mintha szembeállítaná az embert a világegyetemmel, sőt az embert a Világegyetemre redukálná, maga a tudomány is nem egyéb, mint az embernek egy része. A Világ az emberben van. Innen van az öntudat páratlan méltósága és legfőbb értéke minden problémának, amelyet ő állít.

Hogy ez az öntudat is a fejlődésnek különböző fokain megy át, az kétségtelen. Legelemibb formája az ösztön. Innen emelkedik fel a szellemiség legmagasabb fokára. Az érzelmi életben a maga örökké előretörő tendenciája nyer kifejezést. Az érzelemben az alany értékeli a maga szubjektív állapotát, a világhoz való viszonyát, ahhoz a világhoz, amelyet meg akar hódítani. Innen van minden érzésnek ereje és melegsége.

Az öntudat állandóságát biztosítja az emlékezés is, amely az idő öntudata és minden körülmények között állandó restauráció. Aki emlékezik, az elismeri, hogy egy pillanat, egy dolog nincs már és mégis az a pillanat és az a dolog nem szűnt meg reá nézve létezni.

Az öntudat élete a világ élete: egy tárgyat megszerkeszteni és egy fogalmat alkotni egy és ugyanaz a dolog. Az öntudat megismer s ezen ismeret által hatalmába keríti az egész világot.

Bartók György

Őszi kürt

— Erik Axel Karlfeldt —

*Te görbe tülök, fölnyújtom ived,
zendülj az egekre újra merőbben!
Tán tág torkod nekem is ki-kivet
pár ősi hangot az őszi verőben.
A híg levegő oly isteni friss,
hogy nem lapul itt le egy pici tő se;
még játszik a szél-gróf, április is,
és május, az édes illatok őse.*

*Megkaptam, urak, az eddigi bért.
Kincsem, falatom nem hullt sose gyéren:
a szürkeségben elég derű ért,
éző ütemekre vert sűrű vérem,
tüzes sugarak szórták be utam,
míg kint a világ kusza ködbe borzadt
s körülbegett egy tiszta futam,
hogy túldalolja a csúfat, a torzat.*

*Most fölcihelődöm, bár a nyugodt
békére egy szolga szívével vágytam.
Most megfizetem a lanya zugot,
hol rózsafejek ringták körül ágyam.
Ó, százszor szebb egy-egy árva liget,
ha gyenge gyümölcsön zörren avarja —
az árnyak rávetik lepleiket
s az alkonyi szélvész porba kavarja.*